

‘Den eindpaal te Waterloo’

Inleiding

JEROEN VAN ZANTEN en JAN DE HOND

In 1851 beweerde de Britse historicus Edward Creasy in zijn boek *The fifteen decisive battles of the world* dat Waterloo een keerpunt in de geschiedenis was geweest. ‘Thou first and last of fields, king-making victory!’, citeerde hij instemmend uit Lord Byrons *Childe Harold’s pilgrimage*. Waterloo was een veldslag die voorgoed aan alle veldslagen een einde had gemaakt.¹ De strofe die Creasy gebruikte, was door Byron niet als zodanig bedoeld. Waterloo was volgens Byron geen glorieus keerpunt in de geschiedenis, maar een ramp voor de mensheid. 50.000 soldaten waren er gesneuveld of gewond geraakt. En waarvoor? Voor de restauratie van de laffe Bourbons? Byrons woede over de nutteloze opoffering van mensenlevens tijdens de slag was zo groot dat hij er nog jaren later over zou schrijven. In 1819 durfde hij het zelfs aan om in zijn beroemde spotgedicht *Don Juan* de held van Waterloo en de verpersoonlijking van *Britishness*, de hertog van Wellington, aan te vallen. ‘And I shall be delighted to learn who, Save you and yours, have gained by Waterloo?’ wreef hij de hertog aan.²

Met zijn fascinatie voor de gruwelijke realiteit van oorlog en zijn afkeer van heldendom, vormde Byron een uitzondering op de regel. In de Nederlanden, Groot-Brittannië en Pruisen haastten dichters, schilders en schrijvers zich de victorie als ‘beslissend’ te vereeuwigen. Ook historici werkten mee de veldslag als ‘definitief’ te boekstaven. ‘Elk vader zal zijnen kinderen de groote les voorhouden, die Gods vinger ten nutte der volken, op den eindpaal te Waterloo schreef,’ aldus de Friese historicus Jacobus Scheltema in zijn geschiedenis van Waterloo.³ Evenals Creasy meende Scheltema dat Waterloo kon wedijveren met de slagen van Marathón, het Teutoburgerwoud, Poitiers en Azincourt.

De triomfantelijke woorden waarmee Creasy, Scheltema en hun tijdgenoten Waterloo beschreven als één van de ‘Noodlotsuren der mensheid’ doet nu tweehonderd jaar later wat vreemd en overtrokken aan. Hetzelfde geldt voor de melancholie en sensatiezucht van Byron. Toch kan nauwelijks overdreven worden

1 Edward Creasy *The Fifteen Decisive Battles of the World* (Londen 1851), hoofdstuk XV.

2 Vgl. Philip Shaw, *Waterloo and the romantic imagination* (New York 2002), passim. Zie ook: <http://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/childe-harolds-pilgrimage-lord-byron-and-the-battle-of-waterloo>

3 Jacobus Scheltema, *De laatste veldtocht van Napoleon Buonaparte, met eene kaart* (Amsterdam 1816) 300.

wat voor impact en invloed Waterloo heeft gehad op de negentiende-eeuwer. Nog voordat de doden waren begraven en de gewonde soldaten huiswaarts waren gekeerd werd de veldslag onderdeel van het collectieve geheugen en belangrijk ingrediënt voor de vorming van nationale identiteit in Nederland en Groot-Brittannië. Politiek betekende Waterloo dat het systeem van orde en veiligheid zoals dat op het congres van Wenen was afgesproken werd bevestigd. Na 16 jaar oorlog volgde er een lange periode van vrede en relatieve rust in Europa. Waterloo in het bijzonder, en de Napoleontische oorlogen in het algemeen, gaven de Romantiek het drama waarnaar het verlangde; de heldenverhalen, de soldatenheimwee en de melancholie van de dreigende dood. Kortom, wie de negentiende eeuw wil begrijpen ontkomt niet aan de (*na*)geschiedenis van Waterloo.

In dit themanummer zijn verschillende bijdragen over deze (*na*)geschiedenis van de veldslag te vinden. De artikelen zijn bewerkingen van lezingen die gegeven werden op het symposium *Waterloo 200. De slag om de herinnering* dat op 11 september 2015 werd gehouden in het Rijksmuseum. Dit symposium werd georganiseerd door het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis en het Rijksmuseum.

Janneke Weijermars onderzoekt in haar artikel de literaire representatie van Europa in de Nederlandstalige Waterlooliteratuur. Na 18 juni 1815 werd Waterloo vrijwel meteen toegeëigend als onderdeel van de Britse, Nederlandse en Pruisische nationale identiteit. Historici en cultuurwetenschappers doen en deden dan ook vooral onderzoek naar Waterloo in het kader van natievorming. Dat Napoleon niet door één land, maar door een coalitie van Europese mogendheden werd verslagen, maakt het echter ook legitiem om de veldslag vanuit een Europees perspectief te bestuderen. Immers, een gemeenschappelijke geschiedenis, of het idee dat er zo'n geschiedenis bestaat, is een voorwaarde voor de constructie van een Europese identiteit.

Jolien Gijbels laat in haar bijdrage zien hoe dichters en schrijvers van Waterloo een plaats van verbeelding maakten die een onweerstaanbare aantrekkingskracht uitoefende op reizigers en toeristen. Lange tijd was er zelfs sprake van Waterloomanie; door op het slagveld naar sporen te zoeken, ze soms toe te eigenen en elkaar citaten uit gedichten van Scott en Byron voor te lezen, probeerden bezoekers lijfelijkelijk in contact te treden met het verleden en de veldslag her te beleven.

Maria Grever en James Scharink hebben onderzocht hoe Waterloo de laatste eeuw in de schoolboeken is behandeld. Zij komen onder meer tot de conclusie dat de slag in de afgelopen decennia steeds minder aandacht kreeg en dat vooral de rol van de Nederlandse troepen onder leiding van kroonprins Willem, de 'held van Waterloo', nauwelijks nog regels kreeg toebedeeld. De auteurs noemen in hun artikel verschillende oorzaken voor deze verschuiving naar een monoperspectivische visie op Waterloo.

Met het artikel van Tom Verschaffel, ten slotte, belanden we bij de eigentijdse herinnering aan Waterloo. De auteur bezocht de officiële herdenking van Waterloo en zag daar de grootse re-enactment van de slag met meer dan 6.000

re-enactors. Het gaf aanleiding tot een bespiegeling over het fenomeen historische re-enactment. Volgens Verschaffel ligt er aan dit fenomeen een merkwaardige paradox ten grondslag: de re-enactors voeren hun spektakel op voor het publiek, maar tegelijkertijd zijn het juist die toeschouwers die niet alleen buitenstaanders, maar zelfs indringers zijn die de zo zorgvuldig opgebouwde realiteitsuggestie ondermijnen.